

Historien til «Den Ankerske Marmorforretning» på Fauske

Bakgrunn

Marmoren har i lang tid hatt en stor betydning for området rundt Fauske. Bakgrunnen for dette startet i andre halvdel av det 18-århundre. I 1765 reiste nemlig studenten Theodor Ziegler rundt i Nord-Norge på leting etter mineraler. På Fauskeeidet, spesielt på strekningen mellom Tortenli og Tverå, fant han flere ulike typer marmor. Fauskeeidet er et langt og lavt eid som strekker seg 15 kilometer fra Fauske langs Skjerstadvfjorden nordover til Sørfolda. Langs vestsiden av Fauskeeidet finner man de viktigste marmorforekomstene i Norge. Denne består av både kalkspatmarmor og dolomittmarmor i vekslende lag. Marmoren fra Fauske har blitt solgt i flere fargevarianter: Hvit og rød, hvit og grønn, hvit og blå samt hvit og sort. De mest kjente handelsnavnene på marmoren fra Fauskeeidet er «Coloritt», «Antique Fonce» og «Norwegian Rose».

Ingeniør Henrik Stolz var den første som fikk tinglyst rettighetene til å ta ut marmor i Fauskeområdet på midten av 1880-tallet, men presset økonomi førte til at Stolz gradvis solgte sine aksjer til industrimagnaten Christian Anker i Fredrikshald i årene 1886-88. Anker hadde en finger med i spillet i mange av de nye bergverkene som vokste fram i Nord-Norge, og Ankers firma kjøpte opp eiendommer i Kvitblik, Lund, Klungset, Rugåsnesset og på Leivset. Anker sikret ifølge historikeren Bjørg Evjen firmaet sitt bruksrett på 20 bruk i Indre Salten, 37 bruk på Helgeland samt 18 i Nordre Nordland. Således var bruddene på Fauske en del av en større organisasjon av flere såkalte «Ankerbrudd». I Nordland var det foruten på Fauske bare driften i Velfjord på Helgeland og på Hekkelstrand i Ballangen som fikk noen betydelig varighet.

1900-1965: Dansk eierskap

Anker startet opp sin virksomhet «Den Ankerske Marmorforretning» på Fauske i 1889, men heller ikke han ble en langvarig eier av marmorforekomstene i Fauskeområdet. Anker videresolgte selskapet til de to danskene Hugo Adler og Axel Repsdorph i 1899-1900. Disse innehadde eierskapet helt til 1965 og beholdt bedriftens opprinnelige navn «Den Ankerske Marmorforretning» eller «Ankerske» som den ble kjent som på folkemunne. Nordmannen Ragnar Schjetne ble disponent for Den Ankerske Marmorforretning i 1959.

Under Adler og Repsdorphs ledelse lå Ankerskes hovedkontor i København fra 1900-1960 før det ble flyttet til Oslo, noe disponent Schjetne medvirket til ifølge Frøydis Einset. Det eksisterte også et Oslo-kontor før dette overtok som hovedkontor. I tillegg var det en fabrikk i København og en i Oslo. Fabrikken i Oslo ble nedlagt i 1972. Ankerske hadde også et steinutsalg i Trondheim, under ledelse av Kristian Madsen, tidlig på 1900-tallet.

Under tiden med dansk styre var det lavere funksjonærer som styrte den daglige virksomheten på Fauske-kontoret med tilhørende brudd- og fabrikk. Selv om Adler og Repsdorph stort sett

bare oppholdt seg på Fauske om sommeren var de opptatt av å detaljstyre virksomheten fra Danmark.

Danskenes lange regjeringstid skulle på mange måter bli storhetstiden for marmoraktiviteten på Fauske. Den mest suksessrike marmortypen fra Fausketraktene var den røde og hvite marmoren fra bruddet i Løvgavlen, spesielt typen kjent som Norwegian Rose. Da Stolz startet brytingen på 1880-tallet hadde man brukt handsag for å ta ut råblokker av marmor, men man gikk i tiåret etterpå over til dampdrevet stålwire. Marmorblokkene ble tidlig i det 20-århundre transportert på en hestejernbane over myrene til den såkalte «Bremsebakken». Ved sistnevnte gikk vognene ved egen hjelp ned til utskipningsanlegget ved Fauskevika – der Ankerskes fabrikk lå lokalisert fra ca. 1905. Hestetransporten eksisterte fram til ca. 1940-tallet da lastebilen overtok. Rundt århundreskiftet var det for øvrig en betydelig virksomhet i Løvgavlen hvor man kunne finne arbeider- og bestyrerbolig, kontor, magasin, fjøs, smie og stall samt arbeiderbrakke og maskinhus.

Tidlig på 1900-tallet var marmorbruddet drevet som dagbrudd, noe som gjorde at antall arbeidere varierte etter årstid og etterspørsel. I 1905 var det 30 mann som arbeidet ved marmorproduksjonen, mens tallet var ca. 70 i 1908. Rundt 1900 var det også engasjert åtte kvinner som bedrev skrifthugging ved Ankerske. På denne tiden var fasadeplater som ble påmontert bygninger og servantplater de viktigste eksportvarene, selv om Ankerske også solgte gravsteiner. Privatpersonene som kjøpte produkter hos Ankerske tidlig på 1900-tallet tilhørte først og fremst det øvre lag av samfunnet mens eksport og salg til større kunder, både innen Norges grenser og i utlandet, ble et viktig inntektsgrunnlag for bedriften utover i det 20-århundre.

Problemer og ekspansjon

På tross av denne betydelige aktiviteten ved Ankerske på Fauske hadde Adler og Repsdorph i 1907 lagt ned deler av bedriften, samt forsøkt å selge, hovedsakelig som følge av økonomiske problemer for Ankerskes moderselskap. Floken løste seg når Handels- sjøfarts og industridepartementet imøtekom eiernes forespørsel om å støtte en reorganisering av bedriften, noe som betød en utvidelse av virksomheten på Fauske. Dette førte til at råblokkene av marmor nå skulle bearbeides før de ble skipet ut. Dette ble gjort i den nye fabrikk som kom på plass rundt denne tiden og som ble flyttet stein for stein fra Isebakk ved Halden til Fauskevika. For å utnytte kapasiteten i fabrikk ble det i tillegg fraktet marmor fra andre deler av verden til Fauske for bearbeiding.

Ifølge Bjørg Evjen ble det i 1916 bearbeidet 5,5 tonn rå marmorplater og 77 tonn råblokker som ble importert fra utlandet til Fauske av i alt 172 tonn. Prosessen med å skipe marmoren ut fra Fauske var forholdsvis enkel siden fabrikk var lokalisert ved siden av den nevnte utskipingskaia der større båter kunne legge til. Kaia som lå ved fabrikk var i drift fram til 1960-årene da utskipingskaia på Finneid overtok. Ankerske benyttet hovedsakelig rutegående fartøy for utskipingen, men også lokale båter som de til trelastfirmaet «Brødrene Christensen» ble leid inn. På 1920-tallet brukte Ankerske i tillegg kisbåtene som gikk til Finneid for utskiping av marmor.

Utover i det 20-århundre ble marmoren fra Ankerske stadig mer anerkjent og bedriften ble engasjert i utsmykningen av flere kjente bygninger. Eksempelvis bidro Ankerske med utsmykking av det nye Oslo Rådhus fra 1930-tallet og FN-bygningen i New York som stod ferdig tidlig på 1950-tallet. Ankerske hadde på denne tiden også et eget arbeidslag bestående av en tre-fire mann som reiste rundt i landet og bidro med utsmykking til prosjekter av ulikt omfang. Særlig offentlige bygninger som ble reist i de første tiårene etter andre verdenskrig var smykket med marmor fra Ankerske.

På slutten av 1950-tallet hadde Adler og Repsdorph i flere år forsøkt å starte en eksport av marmortypen dolomitt. Dolomitten ble og blir fortsatt hovedsakelig brukt til industrielt foretakende. Denne eksporten ble realisert på slutten av 1950-tallet. Årsaken var at Ankerske fikk på plass eksportavtaler med blant annet amerikanske interesser som førte til at Ankerske kunne bruke «loven til støtte for nord-norske bedrifter» til å bygge ut anlegget på Fauske samt for å modernisere produksjonen. Opprustningen av anlegget på Fauske som startet i 1955 endte med at et mindre knuseri, siloanlegg med transportbånd samt en sekkemaskin – alle for produksjon av dolomitt – stod ferdig i 1960.

Produksjonen av marmor og dolomitt vekslet gjennom driftsåret – dolomitten overgikk etter hvert marmoren i antall tonn som ble utvunnet og skipet. Verdien av marmoren lå uansett over dolomitten. Eksempelvis ble det i 1967 utvunnet 10.000 tonn dolomitt og 1.000 tonn marmor fra Ankerske. Ifølge Bjørg Evjen ble noe brukt lokalt og henholdsvis 9.000 tonn og 840 tonn ble utskipet. Fra vinteren 1967 fram til januar året etterpå var det 43 mann i arbeid ved anlegget på Fauske.

1965-1983: Skiftende eierskap med økt fokus på dolomitt

Dolomitten ble altså etter hvert den dominerende marmoreksportvaren på Fauske. Etter Axel Repsdorphs dødsfall i 1965 overtok «Bjørkåsen Gruber» samme år. Sistnevnte drev primært på dolomittforekomstene på Fauske. Bjørkåsen Grubers eierskap av marmoranlegget på Fauske ble likevel kortvarig og bedriften solgte videre til «Norwegian Talc» i 1967. Som navnet antyder satset også Norwegian Talc mer på dolomitten enn de andre marmortypene på Fauske.

På slutten av 1960- og starten av 70-tallet hadde rundt ti mann arbeid i marmorbruddet i Løvgavlen, mens det samme antallet var beskjeftiget i fabrikkbygningen. På 1970-tallet hadde ikke de tekniske aspektene ved driften utviklet seg på tiår – marmoren ble tatt ut på samme måte som tidligere. Det var råblokkene av marmor med rent mønster som var den mest eksklusive typen og som var mest etterspurt på verdensmarkedet. På denne tiden ble steinen delt opp i bruddet og kjørt på lastebiler ned til utskipingskaia og fabrikk. Ankerske hadde heller ikke på denne tiden - i likhet med tidligere – egne transportører. Dermed er dette sammen med den tidligere innleide båttransporten et eksempel på at bedriftens virksomhet førte til sysselsetting for flere i og rundt Fauske-samfunnet.

1983-2013: Modernisering og omlegging

På 1980-tallet ble det omsider fart i den teknologiske utviklingen ved Ankerske på Fauske. Et betydelig skifte kom da Norwegian Talc i 1983 solgte marmorbruddet og fabrikken på Fauske til familien Schjetne.¹ Ragnar Schjetne hadde jo som tidligere påpekt vært disponent for Norwegian Talc på Fauske siden 1968. Familien Schjetnes overtagelse innebar en modernisering av driftsforholdene og produksjonen ved Ankerske. Eksempelvis ble Ankerskes marmorbrudd under den nye eieren det første norske bruddet som tok i bruk diamantwiresag, noe som gav en langt mer effektiv saging av marmor. I tillegg bygget familien Schjetne en ny fabrikkbygning med tilhørende utstyr som stod klar i 1987. Fabrikksproduksjonen på 1980-tallet hadde rundt ti ansatte og dreide seg primært om gulvplater, bordplater, veggbekledning samt mindre pyntesaker. Også på denne tiden ble det produsert gravsteiner, men i en mindre skala enn tidligere.

I 1999 trakk familien Schjetne seg ut og solgte selve fabrikken til de ansatte som tok navnet «Ankerske Naturstein AS». Denne Bedriften eksisterer den dag i dag og spesialiserer seg på ulike typer marmorinnredning, som blant annet benkeplater til kjøkken. Selve bruddet ble solgt til Larvik-bedriften «Lundhs Labrador» i 2000. For første gang i Fauskes marmorhistorie fikk dermed bruddet i Løvgavlen og fabrikken ved Fauskevika delt eierskap ved årtusenskiftet.

Lundhs Labrador stiftet for øvrig aksjeselskapet «Norwegian Rose AS», som omhandler bruddvirksomheten på Fauske, etter overtagelsen. Dette aksjeselskapet ble videresolgt til «Nordblockgruppen» i april 2013 – som eier bruddet i Løvgavlen pr. dags dato (januar 2015). Nordblockgruppens virksomhet i Løvgavlen dreier seg først og fremst om råblokker av marmor samt knust marmor til parker og hager. Det er med andre ord fortsatt full sving i marmorindustrien på Fauske som i 2015 snart runder 130 år.

¹ Det er usikkert om det var den tidligere disponenten Ragnar Schjetne eller hans sønn Jon Schjetne som overtok virksomheten på Fauske i 1983. Denne usikkerheten understreker blant annet Bjørg Evjen. I Frøydis Einsets artikkel om Ankerske på Fauske i Fauskeboka fra 1985 presenteres Ragnar Schjetne som ny eier i 1983. Bjørg Evjen skriver at den nye eieren dette året er Jon Schjetne i sitt verk om Fauske Kommune fra 2005.

Kilder

Litteratur

Einset, Frøydis 1985. «Fauskemarmoren og Den Ankerske Marmorforretning» i *Fauskeboka 1985 – Årbok for Fauske*: 5-17

Evjen, Bjørg 2004. *Fra kobbereventyr til marmorby – Fauske kommune 100 år 1905-2005*. Fauske

Nettressurser

www.ankerske.no (14/01/2015)

www.norwegianrose.no (14/01/2015)

<https://snl.no/Fauskemarmor> (23/01/2015)

Korrespondanser

Mail-korrespondanse med Bjørg Evjen fra 09.01.2015-12.01.2015.

Av Fredrik Grønning Lie, januar 2015